

про небезпечний для життя стан особи. По-друге, використання такої конструкції дасть змогу усунути існуючі неточності в законодавчому формулюванні об'єктивної сторони ненадання допомоги та мінімізувати можливі помилки в слідчій і судовій практиці.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. М. Ярмиш. – Х., 2003. – 37 с.

**Бабаніна В.В.,**

доцент кафедри кримінального права  
Національної академії внутрішніх  
справ, кандидат юридичних наук

## ЦЕРКОВНІ УСТАВИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Процес зародження та становлення кримінального законодавства України був тривалим та складним як для самого суспільства, так і для держави в цілому. Діюче кримінальне законодавство формувалося протягом багатьох століть починаючи від *неписаних звичаїв* і до Кримінального кодексу України 2001 р. зі змінами та доповненнями.

Що стосується безпосередньо кримінального законодавства Київської Русі, то воно не мало єдиної юрисдикції, оскільки було поділене між князями та церковною владою, кожен з яких мав своє законодавство.

Це зумовило те, що серед кримінального законодавства Київської Русі особливе місце займали *церковні установи*. У них

зазначалися правові підстави здійснення церковного судочинства у справах проти моралі, сім'ї та шлюбу, у справах, щодо злочинів, які вчиняли священики, члени їхніх родин, церковна обслуга та ін. Розмежування сфер судочинства між державним і церковним безпосередньо визначалися в церковних уставах Володимира Святославовича (X ст.) та князя Ярослава (XI ст.). На той період розвитку кримінального законодавства їхні норми набагато більше співпадали з церковними заборонами.

Так у ст. 9 Уставах Володимира Святославовича були перераховані основні релігійні заборони, а ст. 12 передбачала покарання яке не було чітко визначеним, а полягало в «непрощенні від закону божого та горе собі отримає» [4, с. 23]. Натомість устав князя Ярослава відрізнявся більш досконалою нормативною побудовою, що свідчило про удосконалення юридичної нормотворчості, та в цілому кримінального законодавства.

Деякі дослідники генеалогії кримінального законодавства, зокрема В.П. Коваленко, стверджують, що воно має релігійні витоки, обґрунтовуючи це тим, що: а) у стародавній період через Десять Заповідей людству видані приписи щодо криміналізації діянь, які на сьогодні вже є злочинами – вбивство, крадіжка, зґвалтування та ін. Також у церковних уставах був закріплений положення, що незнання законів не звільняє особи від відповідальності за їх порушення (Левіт 5:2); б) положення про необхідну допомогу наводяться у другій Книзі Мойсея «Вихід» (Вих. 22:1,2); в) відповідальність за злочинну бездіяльність у вигляді невиконання юридичних обов'язків, внаслідок чого наставляли суспільно-небезпечні наслідки простежувалося ще в Старому Завіті (Вих. 21:28–29); г) у Євангелії обстоювалися ідеї об'єктивного ставлення у вину (Мф. 7:16–20); ґ) у перших канонічних пам'ятках міститься вказівка на інститут співучасті (Рим. 1:32); д) у Посланнях до римлян був чітко зафіксований майбутній принцип римського права «гріх був у світі й до Закону, але гріх не ставиться в провину, коли немає Закону» (Рим. 5:13), «де немає закону,

немає й переступу» (Рим. 4:15), який на сьогодні має назву законодавчого визначення злочину. При цьому вчений наголошував, що на сьогодні не зайвим було б, якби сучасний кримінальний закон також спирався на них [2, с. 189–190]. Навіть підкріплюючись позицією М.І. Хавронюка, який зазначає, що наразі у кримінальному законодавстві України ще не досить поваги ані до Бога, ані до людини [3, с. 149; 2, с. 190]; е) помилка (випадок) не каралась (Числа 16:27–28); є) закріплений в ч. 1 ст. 61 Конституція України принцип недопустимості подвійного інкримінування (“non bis in idem”), передбачивши, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. А що стосується кримінально-правової кваліфікації, то посягання не може кваліфікуватися за статтею Особливої частини КК України, якщо інша норма з числа застосованих до цієї особи, повністю охоплює скоєне, був запозичений з Біблії, де зазначено: «Не пометися двічі за одне» (Наум. 1:9); ж) зустрічалися положення про звільнення особи від кримінальної відповідальності (Левіт 4:27–35; Мт. 6:14–15; 7:12), при цьому обов’язковою умовою звільнення було каяття злочинця (Левіт 5:5–6), що стало початком зародженням інституту звільнення від кримінальної відповідальності; з) містилися положення про строки давності при вчиненні злочину (Числа 35:22–28); и) наголошувалося на тому, що кримінальне законодавство повинно враховувати, що жінка є матір’ю (Петр. 3:7); і) наголошувалося, що основною метою покарання не може бути кара або помста (Рим. 12:17; 12:21), а виправлення і реабілітація злочинця (Єзек. 18:23). Крім того були передбачені принципи невідворотності кримінальної відповідальності, тобто особа, яка вчинила злочин підлягає кримінально-правовому покаранню, а також економії кримінальної репресії, тобто покарання повинно бути відповідним вчиненому злочинному діянню (Втор. 25: 1–3); також передбачалася така міра покарання, як позбавлення волі, іншими словами, ізоляція злочинця від суспільства (Кор. 5:13);

й) можна було вже провести розмежування між злочинами та проступками, чи незлочинними діяннями (Втор. 22: 13–21).

Основу церковних уставів складали візантійські збірники канонічного права, які були коментовані та перероблені із врахуванням специфіки руського народу, вони мали назву кормчих книг та діяли паралельно із Руською правдою та довгий час після неї [1, с. 10]. Я.М. Щапов порівнюючи устав Ярослава і Руську Правду, зазначав, що вони розглядають два різних кола відносин: в Руській Правді в основному міжкласові конфлікти, а в уставах Ярослава – внутрішньокласові, які не являли загрози суспільному ладу [5, с. 291].

Отже, церковні установи були складовою частиною стійкої системи кримінально-правових норм, яка відповідала рівню розвитку тогочасного суспільства та держави, оскільки норми, які передбачалися у світських та канонічних джерелах доповнювали один одного і являлися основою для подальшого розвитку кримінального законодавства України.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жук М. С. Учение об институтах российского уголовного права : концептуальные основы и перспективы развития : монография / М. С. Жук. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 304 с.
2. Коваленко В. П. Релігійні витоки кримінального права / В. П. Коваленко // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013 – С. 187–190.
3. Хавронюк М. І. Біблійні джерела сучасного кримінального законодавства / М. І. Хавронюк // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 2. – С. 142–149.
4. Щапов Я. Н. Древнерусские княжеские уставы XI–XV в.в. / изд. подгот. Я. Н. Щапов – М. – 1976. – 241 с.
5. Щапов Я. Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI–XIV в.в. / Я. Н. Щапов. – М. – 1972. – 340 с.